

Новікаў С.Я.
МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ АСПЕКТЫ ДАСЛЕДАВАННЯ ГІСТОРЫІ
НАЦЫСЦКІХ ЗЛАЧЫНСТВАЎ У РАЁНЕ ТРАСЦЯНЦА (1942–1944 гг.)

У гэтым годзе спаўняецца 75 гадоў з таго гістарычнага моманту, калі ў раёне вёсак Вялікі і Малы Трасцянец амаль адначасова быў створаны працоўны лагер для прымусовага ўтрымання грамадзянскага насельніцтва і пачаўся адлік ахвяр у трагічным спісе масавага знішчэння людзей, у тым ліку яўрэяў Беларусі, Аўстрыі, Германіі і Чэхаславакіі, удзельнікаў партызанскай і падпольнай барацьбы, савецкіх ваеннапалонных. Аднак да гэтага часу ўсебаковае вывучэнне маштабнай трагедыі, звязанай з гібеллю 206,5 тысяч чалавек, не стала аб'ектам спецыяльнага даследавання ў беларускай гістарычнай навуцы. Мэтай аўтара з'яўляецца спроба рэканструкцыі гістарычных падзей не толькі на новых дакументальных крыніцах і малавядомых фактах, але і ў выніку выкарыстання сучасных метадалагічных напрацовак, перш-наперш метада крыніцазнаўчай і гістарыяграфічнай кампаратывістыкі.

У айчыннай гістарычнай навуцы замацавана абагульняючая назва – Трасцянец, якая датычыцца трагічных падзей каля вёсак Малы і Вялікі Трасцянец пад Мінскам. Уведзенае ў канцы 1980-х гадоў у шырокі ўжытак беларускім гісторыкам Ф.П. Раманоўскім навуковае азначэнне – Трасцянецкі лагер смерці [1, с. 590] – па цяперашні час застаецца вызначальным пры характарыстыцы таго, што ў ім адбывалася ў гады Вялікай Айчыннай вайны, але пакідае адкрытым важнае пытанне аб навуковай класіфікацыі гэтага месца масавай трагедыі грамадзянскага насельніцтва з Беларусі і іншых еўрапейскіх краін. Мае сэнс заўважыць, што ў сваёй доктарскай дысертацыі, паспяхова абароненай у 1974 г., але не апублікаванай у якасці асобнага навуковага выдання, гісторык ужывае ў дачыненні да гэтага месца зусім іншую назву – канцлагер смерці Трасцянец [2, л. 92]. Беларускі даследчык не дае патрэбнай у гэтай сувязі навуковай класіфікацыі месца, на той час ужо добра вядомага пасля адкрыцця Мемарыяльнага комплексу “Хатынь”, дзе ў адной з мемарыяльных ніш у “Сцяне жалобы” згадваўся Трасцянец з лічбай ахвяр у 206,5 тысяч чалавек. Апроч таго, пакідае без аналізу важны на той час дакумент – “Акт Мінскай абласной камісіі” ад 13 жніўня 1944 г., уведзены ў шырокі ўжытак у сярэдзіне 1960-х гадоў без агульнай лічбы ахвяр у раёне Трасцянца [3].

Цяперашняму беларускаму чытачу варта нагадаць асноўныя палажэнні, замацаваныя ў айчыннай літаратуры адносна лагера смерці Трасцянец, які на той час, паводле В.П. Раманоўскага, знаходзіўся на 11 км шашы Мінск–Магілёў. Лагер быў створаны ў лістападзе 1941 г. каля вёскі Трасцянец Мінскага раёна для масавага знішчэння савецкіх грамадзян і ваеннапалонных, палітычных вязняў з еўрапейскіх турмаў і лагераў Аўстрыі, Германіі, Польшчы, Францыі і Чэхаславакіі [1, с. 590]. Масавае расстрэлы праводзіліся ва ўрочышчы Благаўшчына (да кастрычніка 1943 г. загублена каля 150 тыс. чалавек), затым ва ўрочышчы Шашкоўка (знішчана больш за 50 тыс. чалавек), дзе была створана спецыяльная яма-печ. У чэрвені – ліпені 1944 г. у Малым Трасцянце ў хляве і на штабелі бяргвення акупанты спалілі каля 6,5 тыс. чалавек. Усяго ў Трасцянецкім лагеры смерці загублена 206,5 тыс. чалавек. Лагер па колькасці знішчаных людзей стаіць на 4-м месцы пасля Асвенціма, Майданека і Трэблінкі [1, с. 590].

У другой палове 1980-х гадоў выйшла навукова-папулярнае выданне “Экскурсія ў Трасцянец”, аўтарам якога з'яўлялася супрацоўніца Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны А.Г. Ванькевіч. У гэтым выданні прыводзілася лічба ахвяр колькасцю ў 206 500 чалавек. У брашуры месца маштабнай трагедыі называлася дваяка: як фашысцкі лагер смерці Малы Трасцянец і як буйнейшы гітлераўскі канцэнтрацыйны лагер смерці – Малы Трасцянец [4, с. 7], але не прыводзіліся адрозненні паміж імі.

Такім чынам, базавым палажэннем, замацаваным у беларускай савецкай і захаванай у сучаснай айчыннай гістарыяграфіі, з'яўляецца тэзіс аб масавым знішчэнні ў Трасцянецкім лагеры смерці савецкіх грамадзян, удзельнікаў антыфашысцкай барацьбы і савецкіх ваеннапалонных, а таксама замежных грамадзян агульнай колькасцю 206,5 тыс. чалавек.

У пачатку 2000-х гадоў беларускія гісторыкі прапанавалі новыя падыходы ў дачыненні да паказу гісторыі лагера смерці Трасцянец. Так, Э.Р. Іофе, даследуючы вузлае пытанне аб лёсе замежных яўрэяў, выкарыстоўвае традыцыйную назву Трасцянецкі лагер смерці і прыводзіць лічбу ахвяр колькасцю 546 тыс. чалавек, звяртаючы пры гэтым увагу на неабходнасць аналізу

максимальна поўнай базы дакументальных крыніц, якія могуць сведчыць аб сапраўдных маштабах трагедыі замежных і беларускіх яўрэяў у Трасцянец [5, с. 6].

Праз тры гады С.У. Жумар і Р.А. Чарнаглазава ў невялікім навукова-папулярным выданні “Трасцянец” уводзяць у дачыненні да самага буйнога ва Усходняй Еўропе цэнтры масавай загібы ваеннапалонных, яўрэяў, удзельнікаў руху Супраціўлення, вязняў турмаў і канцэнтрацыйных лагераў, заложнаў з грамадзянскага насельніцтва, выпадковых сведак злачынстваў нацыстаў і іх памагатых абагульняючую назву “тэрыторыя смерці” [6, с. 3]. На думку аўтараў выдання, архітэктоніку якога складаюць 27 дакументаў і 49 наглядных матэрыялаў, за 1941–1944 гг. ва ўрочышчах Благаўшчына і Шашкоўка, а таксама ў самім лагеры каля Малога Трасцянца было забіта прыблізна 206500 чалавек [6, с. 6].

У 2003 г. пабачыў свет зборнік дакументаў і матэрыялаў “Лагер смерці Трасцянец” [7], падрыхтаваны спецыялістамі Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь пад навуковым кіраўніцтвам Г.Д. Кнацько. Заслугай аўтараў-укладальнікаў з’яўляецца тое, што імі былі апублікаваны 117 дакументаў, выяўленыя ў беларускіх архіўных фондах, з якіх 107 дакументаў упершыню ўводзіліся ў навуковы зварот. Аналіз дакументальнай часткі дазваляе ўбачыць ход падрыхтоўкі матэрыялаў мінскай абласной камісіяй адразу пасля вызвалення, калі на працягу трох тыдняў з канца ліпеня па сярэдзіну жніўня 1944 г. лічбы трагедыі ў раёне Трасцянца прыняцова змяняліся ў бок значнага памяншэння ад 546 тысяч да 206,5 тысяч чалавек [7, с. 8]. Аўтары спрабуюць даць навуковую класіфікацыю лагера смерці Трасцянца, які быў тыповой праявай нацысцкай сістэмы знішчэння і аб’ядноўваў некалькі месцаў масавага знішчэння – урочышчы Благаўшчына і Шашкоўка, а таксама лагер побач з вёскай Малы Трасцянец. Тут, у адным месцы, пераплялося ўсё тое, што мела месца ў розных месцах акупаванай Еўропы: знішчэнні грамадзянскага насельніцтва і ваеннапалонных, загадка спланаванага забойства і непрадказальныя экзекуцыі людзей розных нацыянальнасцей і веравызнання [7, с. 8]. Асабліва важным нам бачыцца сцвярджэнне аўтараў пра тое, што ва ўрочышчы Благаўшчына асобая каманда СД раскапала і спаліла ў лістападзе – снежні 1943 г. (насамрэч з 27.10 да 15.12.1943 г. – С.Н.) рэшткі каля ста тысяч чалавек [7, с. 4].

Такім чынам, у пачатку 2000-х гадоў беларускія гісторыкі ўпершыню ўвялі ў шырокі зварот унікальную базу дакументальных крыніц, якая па цяперашні час застаецца па-за межамі спецыяльнага навуковага даследавання аб Трасцянец як месцы прымусовага ўтрымання і масавага знішчэння людзей з Мінска, Беларусі і іншых краін Еўропы.

Своеасаблівае бачанне месца знішчэння “з міжнароднымі функцыямі” ў раёне Малога Трасцянца прапанавала беларуская даследчыца Т.Р. Вяршыцкая ў артыкуле для энцыклапедыі «Холокост на территории СССР» (2009) [8, с. 987]. На яе думку, да канца вайны два ўрочышчы – Благаўшчына і Шашкоўка – з’яўляліся месцамі «систематического уничтожения гражданского населения, в том числе белорусских евреев, пленных из Минска и окрестностей, а также заключенных и евреев из стран Западной Европы – Австрии, Германии, Польши, Румынии, Чехословакии, Франции» [8, с. 987]. Гаворачы пра маштабы людскай трагедыі, Т.Р. Вяршыцкая падзяляе гэту нямецкага гісторыка К. Герлаха аб тым, што ў Трасцянец устанавіць дакладныя даныя аб колькасці ахвяр немагчыма, паколькі з кастрычніка 1943 г. зондэркаманда 1005 праводзіла эксгумацыю трупаў з магіл масавага пахавання ва ўрочышчы Благаўшчына і потым спальвала іх. Паводле даных НДЗК, прыведзеных у артыкуле Т.Р. Вяршыцкай, усяго ў 34 ямах было пахавана 150 тыс. чалавек.

Працяг навуковага даследавання гісторыі ўрочышча Благаўшчына можна ўбачыць таксама ў артыкуле аўтара гэтых радкоў [9]. У аснове даследчыцкага пошуку пакладзена думка аб неабходнасці новага асэнсавання тых падзей. На думку аўтара, матэрыялы судавага працэсу над намеснікам камандзіра зондэркаманды 1005, оберлейтэнантам, начальнікам падраздзялення паліцыі бяспекі і службы бяспекі (СД) у Мінску О. Гольдапам, які адказваў за правядзенне работ з 27 кастрычніка па 15 снежня 1943 г., праліваюць святло на лічбу ахвяр агульнай колькасцю да 100 тыс. чалавек, эксгуміраваных і спаленых ва ўрочышчы Благаўшчына.

Не ўнеслі прыняцова важных зменаў у навуковую распрацоўку тэматыкі Трасцянца і матэрыялы міжнароднай канферэнцыі “Лагер смерці “Трасцянец” у еўрапейскай памяці” [10], якая ўвесну 2013 г. адбылася ў Мінску з удзелам даследчыкаў з Аўстрыі, Беларусі, Германіі, Чэхіі і прадстаўнічай міжнароднай грамадскасці. Больш таго, у час канферэнцыі без апоры на дакументальныя крыніцы (!) былі агучаны лічбы тых, каго загубілі ва ўрочышчы Благаўшчына: звыш 20 тысяч дэпартаваных яўрэяў з Аўстрыі, Германіі і Чэхаславакіі, каля 60 тысяч савецкіх

ваеннапалонных, звыш 50 тысяч яўрэяў з мінскага гета, каля 15 тысяч вязняў з лагера СД на вуліцы Шырокай і звыш 3 тысяч яўрэяў з іншых куткоў Беларусі [10, S. 15].

Новым словам у айчыннай гістарычнай навуцы ў дачыненні да Трасцянецкага лагера смерці можна лічыць нарыс, падрыхтаваны да зборніка дакументаў і матэрыялаў “Трасцянец: трагедія народаў Еўропы, памяць в Беларусі” (2016) [11]. У ім беларускія гісторыкі А.Я. Далгоўскі і Н.А. Яцкевіч упершыню прыходзяць да важнай навуковай высновы аб тым, што ў Трасцянец была створана і дзейнічала “сістэма масавага знішчэння”, у якую ўваходзілі два ўрочышчы – Благаўшчына і Шашкоўка, былы калгасны хлеў як галоўныя месцы масавага знішчэння людзей, а таксама працоўны лагер і ахоўны гарнізон [11, с. 9–11].

Кажучы пра ўрочышча Благаўшчына як месца расстрэлаў, аўтары прытрымліваюцца падыходу, адпаведна якому яно з вясны 1942 г. стала месцам масавага знішчэння дэпартаваных з краін Еўропы яўрэяў, яўрэяў мінскага гета, а таксама месцам пагібелі большасці ўдзельнікаў Мінскага антыфашысцкага падполля, іх сем’яў, партызанскіх сувязных, раскрытых і арыштаваных СД, а таксама заложнікаў [11, с. 9]. Датчына другога месца масавага знішчэння, якім з’яўлялася ўрочышча Шашкоўка, дзе з канца 1943 г. пачаў дзейнічаць прымітыўны крэматорый (яма-печ). У сувязі з тым, што абсалютная большасць дэпартаваных яўрэяў з Заходняй Еўропы было знішчана летам 1942 г., а Мінскае гета перастае існаваць у кастрычніку 1943 г., урочышча Шашкоўка была месцам знішчэння галоўным чынам беларускага насельніцтва. У нарысе адзначаецца, што там былі знішчаны і спалены 50 тысяч грамадзян [11, с. 13]. У якасці апошняга месца масавага знішчэння людзей аўтары згадваюць былы калгасны хлеў, які стаў адным з элементаў “фабрыкі смерці Трасцянец”, дзе “29 чэрвеня 1944 года за тры дні да вызвалення Мінска Чырвонай Арміяй па загаду намесніка каманданта лагера Рыдэра былі расстраляны, а потым спалены 6,5 тысяч чалавек” [11, с. 11].

У выніку чытачу прапануецца наступная выснова: лагер Трасцянец – параджэнне нацысцкай сістэмы эксплуатацыі і знішчэння вялікіх мас людзей розных нацыянальнасцяў і веравызнанняў, камбінаваны вар’янт месца масавага знішчэння і працоўнага лагера. Тут, каля Малога Трасцянца, у 1942–1944 гг. адбываліся спантанныя і раней спланаваныя забойствы людзей, а таксама працоўная эксплуатацыя вязняў [11, с. 14].

Такім чынам, у апошніх паўтара дзесяцігоддзі беларускія даследчыкі трымалі ў фокусе сваіх навуковых пошукаў гістарычныя падзеі ў раёне Трасцянца, замацоўваючы ў айчыннай гістарыяграфіі асноўныя палажэнні аб ім як месцы прымусовага ўтрымання і масавага знішчэння людзей германскімі акупантамі і іх памагатымі агульнай колькасцю 206,5 тысяч чалавек.

У германскай гістарыяграфіі тэма Трасцянца з’явіліся толькі ў апошнюю чвэрць стагоддзя. Піянерам у вывучэнні гэтага беларускага месца стаў берлінскі даследчык П. Коль, які ў 1990 г. першым выдаў працу, у якой на прыкладзе Трасцянца, названага нямецкім даследчыкам “беларускім Асвенцімам” [12, S. 91], упершыню ўпісвае гэта месца масавага знішчэння не толькі ў пералік тэмаў навуковага пошуку, але і ставіць яго побач з іншымі ў агульнаеўрапейскі пантэон памяці.

Другі нямецкі гісторык, аўтар фундаментальнага даследавання пра германскую акупацыйную палітыку і палітыку знішчэння ў Беларусі 1941–1944 гг. [13] К. Герлах спалучае месцы масавага знішчэння ў раёне Трасцянца і называе іх лагерам смерці. Агульныя лічба ахвяр, у тым ліку дэпартаваных яўрэяў з Аўстрыі, Германіі і Чэхаславакіі, пахаваных ва ўрочышчы Благаўшчына, складала ад 40 да 50 тыс. чалавек. Прымаючы лічбу ахвяр у 6,5 тысяч чалавек, загубленых у калгаснай адрыне ў канцы чэрвеня 1944 г., ён у той жа час называе агульную лічбу ахвяр “каля 60 тысяч чалавек”, выкарыстоўваючы пры гэтым агаворку “па грубых падліках” [13, S. 770].

Важны ўклад у сучасную германскую гістарыяграфію па даследаванні гісторыі Трасцянца ўносіць нямецкі гісторык П. Рэнтрап [14; 15]. У навуковым артыкуле “Малы Трасцянец” (2009) яна сцвярджае пра тое, што толькі з вясны 1942 г. камандзір мінскай службы бяспекі Э. Штраўх пачаў стварэнне новага цэнтра масавага знішчэння, якім па прычыне адступлення вермахта на цэнтральным фронце замест Магілёва на Дняпры становіцца Малы Трасцянец пад Мінскам [14, S. 574]. Да восені 1943 г. цэнтральным месцам нацысцкіх забойстваў, як адзначае даследчыца, з’яўлялася ўрочышча Благаўшчына, дзе было знішчана ад 40 да 55 тысяч ахвяр. На яе думку, афіцыйная лічба, якая выкарыстоўваецца ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі ў дачыненні да агульнай колькасці ахвяр у гэтым урочышчы, значна завышана [14, S. 578]. У сваёй манаграфіі (2011) П. Рэнтрап не выкарыстоўвае абагульненую назву Трасцянец, а згадвае канкрэтныя

месцы трагедыі – працоўны лагер Малы Трасцянец і месцы масавага знішчэння – Благаўшчыну, Шашкоўку, адрыну на краю вёскі. Даследчыца ставіць пад сумненне факт правядзення ў Благаўшчыне расстрэлаў неаўрапейскага насельніцтва і савецкіх ваеннапалонных пачынаючы ўжо з восені 1941 г. Спасылаючыся на дакументальныя крыніцы, яна паказвае, што аднаўленне дэпартацыі еўрапейскіх яўрэяў у напрамку Мінска з’яўлялася вызначальнай умовай для стварэння месца знішчэння ў Благаўшчыне [15, S. 203]. П. Рэнтрап прыходзіць да высновы, што агульная колькасць людзей, знішчаных у раёне Малага Трасцянца, складае значна менш за 60 тыс. чалавек, з якіх у Благаўшчыне было забіта больш за 30 тыс. яўрэяў [14, S. 211]. Асабліва важнай у працы П. Рэнтрап з’яўляецца класіфікацыя гэтага месца нацысцкіх злачынстваў: Малы Трасцянец займаў прамежкавае становішча паміж месцам масавага знішчэння і лагерам смерці.

У гэтай сувязі важна звярнуцца да навуковых крытэрыяў, на аснове якіх беларускія і нямецкія даследчыкі робяць захаваныя па навуковай класіфікацыі нацысцкіх месцаў тэрору ўвогуле і месцаў масавага знішчэння людзей у раёне вёсак Малы і Вялікі Трасцянец у прыватнасці. Паводле айчыннай навуковай класіфікацыі месцаў прымусовага ўтрымання грамадзянскага насельніцтва на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1941–1944 гг. [16], да асноўных тыпаў такіх месцаў адносяцца: канцэнтрацыйныя лагеры, лагеры знішчэння, выпраўленча-працоўныя лагеры, гета, турмы, лагеры каля пярэдняга краю нямецкай абароны, працоўныя (рабочыя) лагеры, перасыльныя лагеры, лагеры грамадзянскага насельніцтва, рабочыя калоны (батальёны, роты, каманды) [16, с. 6–7]. Зварот да нямецкай навуковай класіфікацыі вызначае такія месцы прымусовага ўтрымання грамадзян і іх масавага знішчэння як: канцэнтрацыйныя лагеры, выхаваўчыя працоўныя лагеры, рабочыя лагеры, турмы, лагеры для ваеннапалонных, гета, працоўныя лагеры для яўрэяў, лагеры смерці, лагеры для цыган. На думку кіраўніка Цэнтра па даследаванні антысемітызму пры Берлінскім тэхнічным універсітэце прафесара Вольфганга Бенца, “у Беларусі лагер Малы Трасцянец, створаны ў пачатку 1942 г. камандзірам паліцыі бяспекі і СД Мінска, прайшоў шлях ад рабочага лагера да цэнтральнага месца знішчэння, у якім да лета 1944 г. былі забіты не менш за 60 тыс. чалавек, у тым ліку немцы, чэхі і аўстрыйцы, а таксам савецкія ваеннапалонныя і ўдзельнікі супраціўлення” [17, S. 24].

Вынікае, што Трасцянец падпадае пад крытэрыі нямецкай класіфікацыі ў дачыненні да рабочага лагера і абагульненага месца знішчэння. Гэта азначае, што ў апошнія гады беларускія і нямецкія гісторыкі вялі пошук новых падыходаў у дачыненні да вызначэння навуковага характару месцаў масавага генацыду ў раёне Трасцянца, спрабуючы зрабіць гэта на новай дакументальнай базе, выявіць сапраўдны характар тых гістарычных падзей у кантэксце стварэння Мемарыяльнага комплексу “Трасцянец” – сучаснага мемарыялу Памяці агульнаеўрапейскага значэння [18].

Напрыканцы неабходна адзначыць, што адна з важнейшых высноў аўтарскага даследавання на гэты момант заключаецца ў тым, што выяўлены ў апошні час і ўведзены ў шырокі ўжытак комплекс дакументальных крыніц ставіць на парадак дня беларускай гістарыяграфіі задачу па правядзенні спецыяльнага навуковага даследавання па гэтай тэме з улікам дасягненняў навейшай тэорыі і метадалогіі, асабліва кампаратыўнага аналізу айчынных і замежных крыніц з мэтай атрымання новых навуковых ведаў.

1. Раманоўскі, В.П. Трасцянецкі лагер смерці / В.П. Раманоўскі // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941–1945: Энцыклапедыя, Рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелСЭ, 1990. – 680 с.
2. Романовский, В.Ф. Немецко-фашистская оккупационная политики и ее крах в Белоруссии (1941–1944 гг.): дис. ... докт. ист. наук: 07.00.02 / В.Ф. Романовский // Институт истории АН БССР. – Минск, 1974. – 342 л.
3. Акт минской областной комиссии о массовом истреблении советских граждан на территории гор. Минска и его окрестностей немецко-фашистскими захватчиками в 1941–1944 гг. от 13 августа 1944 г. // Преступления немецко-фашистских захватчиков в Белоруссии. 1941–1944 гг. – Минск: Беларусь, 1965. – С. 222–227.
4. Ванькевич, А.Г. Экскурсия в Тростенец // А.Г. Ванькевич. – Минск: Польша, 1986. – 32 с.
5. Иоффе, Э.Г. Иностранные евреи в Тростенском лагере смерти / Э.Г. Иоффе. – Минск: НАРБ, 2000. – 28 с.
6. Тростенец / сост. С.В. Жумарь, Р. А. Черноглазова. – Минск: ГК «Полиграфоформление», 2003. – 103 с.
7. Лагерь смерти Тростенец. Документы и материалы / Сост. В.И. Адамушко, Г.Д. Князько, Н.Е. Калесник, В.Д. Селеменев, Н.А. Яцкевич. Под ред. Г. Д. Князько. – Минск: НАРБ, 2003. – 292 с.
8. Вершицкая, Т.Г. Тростенец / Т.Г. Вершицкая // Холокост на территории СССР: Энциклопедия / Гл. ред. И. А. Альтман. – М.: РОССПЭН. – С. 987.
9. Новікаў, С. Урочышча Благаўшчына – месца масавага знішчэння людзей на тэрыторыі Беларусі / С. Новікаў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2013. – № – 10. – С. 21–27.
10. Der Vernichtungsort Trostenez in der europäischen Erinnerung. Materialien zur Internationalen Konferenz vom 21.–24. März 2013 in Minsk. – Dortmund: IBV, 2013. – 61 S.
11. Тростенец: трагедія народаў Еўропы, памяць у Беларусі: дакументы і матэрыялы / сост.: В. И. Адамушко [и др.]; редкол.: В.В. Андриевич (гл. ред.) [и др.]. – Минск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2016. – 520 с.

12. Kohl, P. „Ich wundre mich, dass ich noch lebe“. Sowjetische Augenzeugen berichten / P. Kohl. – Guetersloh : Guetersloher Verlag, 1990. – 319 S.
13. Gerlach, Ch. Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weissrussland 1941 bis 1944 / Ch. Gerlach. – Hamburg : Hamburger Edition, 1999. – 1232 S.
14. Rentrop, P. Maly Trostinez / P. Rentrop // Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager. In 9 Bd. Bd. 9. Die Organisation des Terrors. – 2. Auflage. – München : Verlag C.H. Beck oHG, 2009. – S. 573–587.
15. Rentrop, P. Tatorte der „Endlösung“. Das Ghetto Minsk und die Vernichtungsstätte von Maly Trostinez / P. Rentrop. – Berlin : METROPOL, 2011. – 256 S.
16. Справочник о места принудительного содержания гражданского населения на оккупированной территории Беларуси 1941–1944 / Авт.-сост. В.И. Адамушко и др.; науч. ред. П. П. Платонов, В. И. Адамушко. – Минск : НАРБ, 2011. – 158 с.
17. Benz, W. Nationalsozialistische Zwangslager. Ein Überblick / W. Benz // Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager. – In 9 Bände. Bd. I: Die Organisation des Terrors. – 2. Auflage. – München : Verlag C.H. Beck oHG, 2006. – 394 S.
18. Vernichtungsort Malyj Trostenez. Geschichte und Erinnerung. Katalog der deutsch-belarussischen Wanderausstellung. – Berlin : IBB Dortmund, IBB Minsk, 2016. – 246 S.

Ерохин В.Н.

РАСШИРЕНИЕ ИСТОЧНИКОВОЙ БАЗЫ В ИЗУЧЕНИИ РЕФОРМАЦИИ В АНГЛИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Религиозная Реформация в Англии началась по инициативе королевской власти: разрыв церковно-административных связей с Римом произошел на основе решения монарха Генриха VIII Тюдора (1509–1547) и был оформлен по распоряжению короля также парламентским Актом о королевском верховенстве в церкви (Act of Supremacy) 30 марта 1534 г. По этой причине изучение истории английской Реформации изначально строилось исследователями, в первую очередь, на основе использования источников, связанных с деятельностью центральной власти.

Значительная часть этих материалов опубликована. В большинстве своем эти документы вошли в издания государственных бумаг времени правления Генриха VIII, Эдуарда VI (1547–1553), Марии Тюдор (1553–1558), Елизаветы I Тюдор (1558–1603) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 10]. На этих материалах изучение истории Реформации в Англии строилось главным образом как рассмотрение истории государственных и церковных институтов, государственной политики в религиозной сфере.

Ход Реформации в Англии осложнялся резкими изменениями в религиозной политике властей. В середине XVI в. одно поколение англичан наблюдало, как в 1534 г. страна разорвала с Римом, в 1553 г. дочь Генриха VIII от первого брака с Екатериной Арагонской, оставшаяся рьяной католичкой Мария Тюдор вернула Англию к католическому исповеданию. Затем вступившая на престол Елизавета I Тюдор восстановила в стране протестантизм. Ко всем этим переменам приходилось приспосабливаться в первую очередь духовным лицам в церкви, которым, чтобы сохранить свои должности, оставалось только соглашаться с религиозной политикой королевской власти. Нарцательным в качестве примера религиозной беспринципности в реформационный период стал образ викария Элейна из Брея (Aleyn of Bray): по сообщению известного церковного историка XVII века Томаса Фуллера (1608–1661), этот викарий говорил, что «мой принцип – жить и умереть, оставаясь викарием Брея». Он стремился сохранить свою должность, несмотря на все зигзаги религиозной политики в стране [11, p. 94].

В исследовании истории Реформации в Англии к середине XX в. специалистов стал интересовать вопрос о том, как реагировали на переход к протестантизму и политику властей в религиозной сфере жители страны на местном уровне, насколько быстро, какими темпами протестантизм утверждался в Англии. Проблема состоит в том, что исполнение законодательных предписаний властей может совершаться охотно и быстро или же с заметным нежеланием, на адаптацию к новым требованиям может уйти некоторое время. Под таким углом зрения с 1960–1970-х гг. были предприняты усилия в изучении Реформации в Англии, которые принесли новое знание и в целом обогатили представления о процессе утверждения протестантизма в стране.

Новое понимание хода английской Реформации было обусловлено расширением источниковой базы в ее изучении, которое началось в 1960–1970-е гг. С тех пор происходило интенсивное изучение неопубликованных рукописных материалов в центральных и местных архивах. Важные в исследовательском отношении публикации источников, иллюстрирующие утверждение Реформации в отдельных местностях, по сей день немногочисленны [9; 12; 13; 14]. Историки Реформации стали все больше работать с неопубликованными материалами. В результате сейчас есть возможность брать сведения о том, в каком состоянии была церковь Англии, из материалов церковных судов – книг консисторий (consistory act books), показаний под присягой (deposition books), конкретных дел